

BOZOR IQTISODIYOTINING BELGILARI

Andijon davlat pedagogika instituti ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Keldiyeva Shahnoza Shuhratovna

*Andijon davlat pedagogika institutining Matematika va informatika
yo`nalishi 1- bosqich talabasi*

Abdumannobova Gulhayo

*Andijon davlat pedagogika institutining Matematika va informatika
yo`nalishi 1- bosqich talabasi*

Numonjonova Feruza

Annotatsiya: *Ushbu maqolada kishilik jamiyati paydo bo`libdiki, insoniyat oldida: nimani ishlab chiqarish zarur; qanday usullar va sarf-xarajatlar bilan ishlab chiqarish zarur ishlab chiqarilgan narsalar kimga kerak, ularni kimlar iste`mol etadi? degan mazmunidagi muammolarni yechish uchun ushbu maqolani yozdik.*

Kalit so`z: *Bozor iqtisodiyoti, Tovar—pul munosabatlari tovarlarni bozor uchun ishlab chiqarish, ularni oldi-sotdi qilish va shuningdek, pul borasida yuz beradigan iqtisodiy aloqalarni o`z ichiga oladi.*

Bu muammolarni hal etish iqtisodiy tizimga qarab turlicha bo`lgan. Agar rejali iqtisodiyot tizimi ularni samarali hal eta olmagan bo`lsa, bozor iqtisodiyoti buning uddasidan chiqa oldi. Bozor. iqtisodiyoti ko`pchilik xalqlarga manzur bo`lgan va ular kelajagini ta`minlovchi iqtisodiyot hisoblanadi. U hozirgi davrga xos umuminsoniy iqtisodiyotdir.

Bozor iqtisodiyoti iqtisodiy faoliyatda erkinlikka, xo`jalik yuritishda oqilonalik tamoyillariga asoslangan demokratik iqtisodiyotdir.

Bozor iqtisodiyotining mohiyatini anglash uchun uning asosiy belgilarini ko`rib chiqamiz. Bozor iqtisodiyotiga erkinlik xos bo`lib, uni mulkchilik shakli ta`minlaydi. Bunday iqtisodiyotda xususiy, jamoa va davlat mulklari mavjud bo`lib, u yoki bu mulkning monopoliyasi (yakka hokimligi) bo`lmaydi. Barcha mulklar teng, ular cheklanmagan holda rivojlanadi. Mulchilikning asosini xususiy mulk tashkil etadi. Bozor iqtisodiyotida xo`jalik yuritishning shakllaridan qaysi birini tanlash, o`z mol-mulkini qanday ishlatish ham kishilarning o`z ixtiyoriga bog`liq. Tadbirkorlik qilish yoki yollanib ishlash, o`z pulini sanoatga, dehqonchilikka, tijoratga, bank ishiga yoki boshqa yo`lga sarflash odamlarning o`z ixtiyorida. Muqobil faoliyat turlari ko`p va ulardan ma`qul

keladigani tanlab olinadi, ammo iqtisodiy oqilonalikka amal qilinadi. Shu boisdan hamma o`z qo`lidan keladigan ish bilan shug`ullanadi.

Xilma-xil mulkchilik va faoliyat turlarini erkin tanlab olish iqtisodiy plyuralizmni tashkil etadi.

Bozor iqtisodiyoti iqtisodiy monopoliyani rad etadi. Iqtisodiy aloqalarda hech bir cheklanish bulmaganidan ularda ko`pchilik faol qatnashadi. Ular jumlasiga har xil firmalar, resurslar egalari, millionlardan iborat ists`molchilar (xaridorlar), davlatning idora mahkamalari kiradi. Ularning aloqalari tovar — pul munosabatlariga asoslanadi.

Tovar—pul munosabatlari tovarlarni bozor uchun ishlab chiqarish, ularni oldi-sotdi qilish va shuningdek, pul borasida yuz beradigan iqtisodiy aloqalarni o`z ichiga oladi.

Bozor tizimiga iqtisodiy liberalizm xos, ya`ni yuqorida aytilganidek, har qanday faoliyat turlari erkin amalga oshadi, ammo faoliyat turlari albatta bir-biri bilan bozor orqali bog`lanishi shart. hamma o`z manfaati yo`lida harakat qiladi. Sotuvchi qimmat sotishga intilsa, xaridor arzon olishga intiladi. Tadbirkor ishtiyoqi foyda olish bo`lsa, ishchining maqsadi ko`proq ish haq olish. Alohida manfaatlar bo`lishi ularning to`qnashuviga sabab bo`ladi. Shu boisdan bozor iqtisodiyotida raqobat bo`ladi. Ishning ko`zini bilgan bu kurashda g`olib chiqadi, uning mavqei mustahkamlanadi, uquvsizlar esa o`z-o`zidan chiqib qolishadi.

Bozor iqtisodiyotida faqat raqobat emas, manfaatlar uyg`unlashgan sharoitda hamkorlik ham yuz beradi. Masalan, sotuvchi bilan xaridor savdolahib, har ikki tomonga ma`qul narx kelishib olinganda ularning manfaati mos tushadi, ya`ni ular bir-biridan rozi bo`ladilar. Shunday o`zaro bir-biriga naf keltirish hamkorlik, shsrikchilik va oldi-berdini keltirib chiqaradi.

Bozor iqtisodiyotining o`ziga xos rivojlanish mexanizmi bor, u iqtisodiy stimullarga, ya`ni kishilarni to`q va xotirjam yashash, obro`ga ega bo`lish, hayotda o`z o`rnini topish kabi manfaatlarini yuzaga chiqarishga asoslanadi. Bozor mexanizmi iqtisodiy rag`batlantirish mexanizmidir. Unda iqtisodiy faollikka undash va hatto zo`rlash ham bor, ammo bu ma`muriy zo`rlash emas, balki iqtisodiy jihatdai majburlashdir. Masalan, raqobat hammani yaxshi ishlashga majbur qiladi. Bozor mexanizmi iqtisodiy bo`lganidan bu tizimda foyda zarar, sarf-xarajat, yutish-yutqazish, narx-navo, raqobat-kelishuv, soliq-subsidiya degan narsalar keng ishlatiladi.

Bozor iqtisodiyotiga xos belgilardan biri erkin, ya`ni liberallashtirilgan narxlarning bo`lishi va hamisha narxni hisobga olib, foyda-zararni nazarda tutgan holda ishlashidir. Iqtisodiy mexanizmlar ishlab chiqarishni tez va eng

avvalo resurslarni tejab-tergab sarflagan holda rivojlantirishni ta'minlaydi. Natijada moddiy to'kinchilik yuzaga keladi. Binobarin, bozor iqtisodiyoti taqchilliksiz iqtisodiyot hisoblanadi. Uning ijtimoiy mo'ljal-maq'sadi farovonlikni oshirish. Farovonlikni kishilarning ishbilarmonligi, mshnatining natijasi, o'z mulkini samarali ish bilishi ta'minlaydi. Har bir kishi qo'lidan kelgan ish bilan shug'ullanib, ishlaganiga qarab daromad ko'rishi adolatli hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti kambag'al va qashshoqlarning emas, balki o'ziga to'q kishilarning tengligidir. Tengsizlikning bo'lishi ham adolatli hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti rivojlangan sharoitida eng kam daromad chegarasini davlat qonun yo'li bilan belgilab qo'yadi. Masalan, AQShda 2002 yilda eng kam ish xaqi 1 soat ishlaganlik uchun 6,0 dollar qilib belgilangan va uni bundan kamaytirib bo'lmaydn. Bozor iqtisodiyotida daromadlarning yuqori chegarasi belgilab qo'yilmaydi, bu esa kishilarda pul topish ishtiyoqini kuchaytirib, ko'plab ishlab chiqarishga rag'bat beradi. Kishilar iqtisodiy faollikni yuzaga chiqaradi. Boyligi adolatli yo'l bilan topilganidan uni yashirmaedan oshkor e'lon qiladilar. Masalan, 2002 yil natijasiga ko'ra AQSh eng katta boylar ro'yxatiga 400 ta boy kiritilib, ularning boyligi 0,5 milliard dollardan 43,0 milliard dollargacha bo'lganligi e'lon qilindi. 2002 yilda jahondagi eng boy kishining puli 48 milliard dollar bo'lgan va uning nomi - Bil Geyts, ikkinchi o'rinda Uorren Beffet – 36 mlrd. dollar va uchinchi o'rinda Mg`crosoft asoschisi Pol Allen – 21 mlrd. dollarga ega. Bozor iqtisodiyotida shunday qoida bor:

Jamiyatiing naqadar boy bo'lishi har bir oila, har bir kishining naqadar boy va farovon yashashiga bog'liq.

Bu qoidaning yuzaga chiqishiga bozor mexanizmi xizmat qiladi. Chunki, u ishlab chiqarishni rivojlantiruvchi kuch hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Keldiyeva, S. (2024). TURKISTONDAGI JADID YANGI USUL MAKTABLARINING AHAMIYATI. Interpretation and researches, (4 (26)).

2. Shaxnozaxon, K. (2023). JADID MA'RIFATPARVARCHLIK NAMOYONDALARINING IJTIMOY-SIYOSIY, FALASAFIY QARASHLARI. World scientific research journal, 15(1), 234-238.

3. Shaxnozaxon, K. (2023). JADID ZIYOLILARINING MILLIY MA'NAVIY ATIMIZDAGI AHAMIYATI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 20(7), 35-38